

Ötən əsrin 30-cu illərində donosçuluq Azərbaycanda geniş vüsət almışdı. Donosçuları hərəkətə gətirən, əsasən, intiqam hissləri idi. Yüzlərlə, minlərlə anonim məktublar yuxarı təşkilatlara göndərilirdi. Donosların mahiyyəti eyni olsa da, mövzular müxtəlif idi. Əksər donoslarda bir-birini gözügötürməyən insanlar qərəzi olanları sovetlərə düşmənçilikdə günahlandırır, onları qolçomaq, əks-inqilabçı, millətçi, şovinst, pantürkist kimi qələmə verirdilər. Donosların əksəriyyəti gənclərə partiyaya üzv olmağa mane olduqları haqqında idi. Özbaşnalıq, şər, böhtan, uydurma yalanlar baş alıb gedirdi.

Bakı Komitəsinə və MK-yə, digər partiya təşkilatlarının ünvanına partiya üzvləri haqqında çoxlu sayda ərizələr daxil olurdu. Bakının Bayıl-Bibiheybət rayonunda demək olar ki, haqqında ərizə yazılmayan təsərrüfat və ya partiya işçisi qalmamışdı. "Bakinski raboçi" qəzetinin yazdığına görə, 1938-ci ilin yanvar ayı ərzində rayon partiya komitəsində bu tipli 600 ərizə toplanmışdır.

Təkcə 1937-ci il ərzində Astara rayonu kənd sovetinin sədri xalq düşməni adı ilə 146 nəfəri şərlemişdi. Mehdiyev soyadlı bir şəxs Lənkəran rayon partiya komitəsinin katibini, Ali məhkəmənin bir sıra hakimlərini xalq düşmənləri ilə əlaqədə ittiham etmişdi. Məktubu qəbul edib gözdən keçirən səlahiyyətli şəxs ittihamların doğruluğunu yoxlamadan insanların həbsi barədə göstəriş vermişdi. 1937-ci ilin yay-payız aylarında Şamaxının Leninabad kəndində bir işlə bağlı 41 nəfər həbs olunmuşdur. Buna səbəb XDİK-in iki gizli əməkdaşının verdiyi məlumat olmuşdur.

Bəzən haqqında "donos" yazılanlardan başqa, "donos" yazanların özləri dəmir bar-

maqlıqlar arxasına düşürdülər. Bakı limanının partiya təbliğatçısı Vorosilov rayonunun partiya konfransında limanın təmsilçisi kimi iştirak edərkən öz çıxışında Xəzər dəniz gəmiçiliyi idarəsinin siyasi şöbəsinin müdiri Həsən Rəhmanovu tənqid edərək Azərbaycan SSR MK-nın ikinci katibi Atanes Akopova və Azərbaycan SSR XKS-nin sədri Hüseyn Rəhmanova qarşı siyasi xarakterli ciddi ittihamlar irəli sürmüşdü. M.C.Bağirov öz növbəsində Hüseyn Rəhmanovu və Akopovu müdafiə edərək partiya orqanlarına qərəzli məktub yazanın davranışlarını müzakirə etmələri ilə bağlı göstəriş vermişdi. O, tezliklə partiya sıralarından xaric edilmiş və əksinqilabi fəaliyyətdə günahlandırılaraq 1937-ci ilin avqust ayında həbs olunmuşdu. Bununla belə, A.Akopov, Həsən və Hüseyn Rəhmanovlar da sonradan tutularaq məhkum olunmuşdular.

Bəziləri ittiham olunmaqlarına baxmayaraq, böyük terrordan sağ çıxmağı bacarmışdılar.

Respublika rəhbərlərinə və partiya üzvlərinə qarşı repressiyaların əksəriyyəti belə anonim, qərəzli məktubların nəticəsi idi.

"DONOSÇULUQ"

Alman tarixçisi Y.Baberovskinin yazdığına görə, "1937-ci ilin yayı əvvəllərində 1938-ci ilin payızına qədər Azərbaycan faktiki olaraq idarəçilikdən kənar qalmışdı. Təkcə 1937-ci ildə 22 xalq komissarı, 49 rayon komitəsi katibi, 29 rayon icraiyyə komitəsinin sədri həbs olunmuşdu. 18 xalq komissarı və bütün rayon komitəsi katibləri 1937-ci il ərzində məhkum olunub və öldürüldülər. Əkinçilik, maarif və ədliyyə xalq komissarları ilə birgə onların müavinləri və demək olar ki, bütün əməkdaşları repressiya

qurbanı olublar. Partiya və dövlət xadimlərinin həbsinə səbəb onlara qarşı yazılan şər, böhtan xarakterli ərizələr idi. Bəzən bu ərizələr bilərəkdən, yuxarıların tapşırığı ilə yazılırdı.

Ölüm hökmü alan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin rəisi Mənyaylov adlı birisi ziyankarlıq fəaliyyətində əlbir olduğu 138 nəfərin adını qeyd etmişdi. Onların arasında Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin siyasi şöbəsinin keçmiş rəisi, o dövrdə artıq Naxçıvan Vilayət Komitəsinin birinci katibi, eyni zamanda

Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin sədri olan Hüseyn Rəhmanovun qardaşı Həsən Rəhmanovun da adı çəkilirdi. 26 sentyabr 1937-ci ildə Stalin Azərbaycan KP MK-yə şifrələnmiş teleqram yollayır. Teleqramda deyilir: "Bakı. Azərbaycan KP MK Bağirov yoldaşa. ÜKP MK Hüseyn Rəhmanov və Həsən Rəhmanovun həbsini təsdiqləyir. Sizdən xahiş edirik ki, Həsən Rəhmanov tərəfindən murdarlanmış Naxçıvan respublikasını diqqətlə təmizləyəsiz. Nəzərə alın ki, Naxçıvan Respublikası bütün Zaqafqaziyada ən təhlükəli nöqtədir. Ora yoxlanılmış əsl bolşevik idarəetməsi təyin etmək gərəkdir".

Azərbaycanın xalq hakimlərinin hər beşindən dördü həbs edilmişdi, demək olar ki, bütün prokurorluq aparatı qan çanağına çevrilmişdi. Tədqiqatçıların yazdığına görə, Bağirovun cadugər ovu Azərbaycandakı partiya-təsərrüfat aparatını özünü məhəvətə təhlükəsinin sərhədinə və dəhşətli burulğana salmışdı.

Donoslar Bağirova öz siyasi rəqiblərini məhv etmək üçün ideal şərait yaratmışdılar. O da öz növbəsində bu şəraitdən istifadə edirdi. 1937-ci ilin may-iyun aylarında olan məlumatlara görə, bəzi azərbaycanlı kommunistlərin - xalq maarif komissarı M.Cuvarlinskiyin, H.Sultanovun Mir Cəfər Bağirovla bağlı Moskva şəhərinə şikayət cəhdləri qeydə alınmışdı. Bu cəhdlər onların özləri üçün faciəvi şəkildə sonlanmışdı.

Repressiyaya məruz qalanlar arasında Çingiz İldırım da olmuşdu. Keçmişdə o AXC-nin Hərbi Dəniz Donanmasının rəh-

bəri olaraq 1920-ci il aprel işğalında əsas rol oynayan fiqurlardan biri idi. Böyük terror zamanı Krivoy Roq şəhərində zavod direktoru olan Çingiz İldırım "bəy oğlu" kimi həbs edərək Bakıya gətirib işgəncələr verdikdən sonra Moskva yolla yə orada güllələmişdilər. Onun ardınca Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının keçmiş sədri Eyub Xanbudaqovun 1924-cü ildə etdiyi millətçi çıxışlarını yada salaraq həbs etmişdilər. Xanbudaqova qarşı Həmid Sultanov ifadə vermişdi. 1937-ci ilin noyabrında üçlük partiya veteranı (1907-ci ildən partiya üzvü olan) Əmək Qəhrəmanı Sumbat Fətəlizadəni 8 il müddətinə əmək düşərgəsinə məhkum etmişdi. Sumbat Fətəlizadə düşərgədə dünyasını dəyişmişdi.

Repressiyalar Azərbaycan SSR Kommunist Partiyasını orta sinifsiz qoyub partiya rəhbərliyinin əksəriyyətini məhv etmişdi. Mir Bəşir Qasimov və Yusif Qasimovdan başqa bütün "Hümmət" üzvləri repressiya qurbanı olmuşdular, həmin 2 nəfər isə həbs edilmişdilər. Bir sözlə, kommunist elitasının "köhnə qvardiyası" məhv edilmişdi. Dadaş Bünyadzadə, Sultanməcid Əfəndiyev, Həmid Sultanov, onun həyat yoldaşı Ayna Sultanova, Teymur Əliyev, Ruhulla Axundov, Hüseyn Rəhmanov, Çingiz İldırım, Mirzə Davud Hüseynov, Mustafa Quliyev, Əliheydər Qarayev, Qəzənfər Musabəyov, İsay Dövlətov kimi sosializmin ən parlaq təmsilçiləri repressiya qurbanı olmuşdular.

"Azərbaycan"